

SALVADOR DALI'NİN “UZAY FİLİ” ADLI TASARIMINA PLASTİK DİL BAĞLAMINDA YAKLAŞIM¹

İzzet ZORLU
Atatürk Üniversitesi, Türkiye
jeweller_shop@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-8121-143X

<i>Atıf</i>	Zorlu, İ. (2021). SALVADOR DALI'NİN “UZAY FİLİ” ADLI TASARIMINA PLASTİK DİL BAĞLAMINDA YAKLAŞIM. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 11 (4), 1315-1327.
-------------	---

ÖZ

Ünlü İspanyol sürrealist sanatçı Salvador Dali, sanatın pek çok disiplininde eserler ortaya koymuş, resimden sinemaya, heykelden takıya uzanan üretimler gerçekleştirmiştir. Hem kendi yaşadığı dönemde hem de bugün eserleri ile karşılaşan izleyiciler ve sanat alımlayıcıları, Dali'nin ne anlatmak istediğini doğrudan algılayamamış ve bazı okumalar yapıldıktan sonra sanatçının seviyesine erişilmiştir. Sanatın plastik dili ile ilgili kuramsal yayın, çizili materyallere (sanat yapıtlarına) kıyasla daha azdır. Panofsky'nin ortaya koymuş olduğu üç inceleme basamağı sanat tarihi araştırmalarında ve sanat eseri incelemelerinde esas alınmaktadır. Bu çalışma ile Dali'nin heykel sanatında ortaya koymuş olduğu tasarımlardan biri üzerinde öncelikle en temel düzeyde doğal anlam (ön ikonografi) daha sonra anlaşılabilir anlam (ikonografi) ve son olarak da ikonoloji başlıkları altında çözümlenmeler/yorumlamalar yapılacaktır. Farklı basamaklarda yapılacak incelemeler ile bir sanat eserine nasıl bakılması gerektiği, onu anlamlandırma ve sonrasında ise değerlendirmenin nasıl yapılacağı öğrenilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Plastik Dil, Sanat Eseri, Maden Sanatı, İkonografi, Salvador Dali.

AN APPROACH IN THE CONTEXT OF PLASTIC LANGUAGE TO SALVADOR DALI'S “SPACE ELEPHANT” NAMED DESIGN²

ABSTRACT

Famous Spanish surrealist artist Salvador Dali performs a lot of artworks in different fields. His working fields vary from picture to cinema and sculpture to jewel design. Audience and art recipients both who live today and lived in Dali's period couldn't understand what he wants to tell until they study on the designs, after the studying, they reach his level. The number of theoretical investigations about the plastic language of art is lower than drawings (artworks). In the field of art history investigations and artwork analyzing based on Panofsky's three examination steps. In this research, one of Dali's designs in sculpture art is going to be analyzed step by step, firstly and basically natural meaning, secondly consensus meaning, and lastly internal meaning (iconology). How an artwork must be looked at, how must be interpreted and how must be evaluated is going to be learnt after examinations which are going to be done with different steps.

Keywords: Plastic Language, Artwork, Metal Art, Iconography, Salvador Dali.

¹ Bu makale 30-31 Ocak 2021 tarihleri arasında Ürdün'de düzenlenen 8. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Konferansı adlı etkinlikte özet bildiri olarak sunulmuştur.

²This research is presented as a summary in the “8th International Conference on Social Sciences” January 30-31 2021, Jordan.

GİRİŞ

1904-1989 yılları arasında yaşamış olan Salvador Dali polemikli kişiliği ile beraber sürrealizm akımının en popüler temsilcisidir (Emre, 2017: 409). Sigmund Freud'un öğretilerini yapıtlarına yansıtan sanatçı, zihinsel algı metotları (psikanaliz) üzerinde durarak hayal ürünü bazı imgeler üretmiş ve bu imgeleri düşsel ortamlarda izleyiciye sunmuştur (Ertuğrul ve Küçükhasköylü, 2019: 226).

Araştırmaya konu olan tasarım ilk önce ön ikonografik olarak ele alınacaktır. Sanat yapıtını salt bir biçim olarak ele almak, onu açıklamaya yetmeyeceğinden daha sonraki basamaklarda ikonografik çözümlenme ve ikonolojik yorumlamalar yapılması gerekmektedir. Yani Panofsky'nin değimiyle sanat yapıtının ruhunun ele alınması gereklidir. Üç inceleme düzeyi Panofsky tarafından tasarlanmıştır.

Uzay Fili adlı eser analiz edilirken bazı noktalarda daha iyi sonuç alabilmek için göstergebilimsel yaklaşıma uygun olarak görselin kesitlere ayrılmasından yararlanılmıştır. Çünkü kesitlere bölme işlemi anlatımın genel yapısını aktarabilmek için çoğu kez kaçınılmaz olabilmektedir. (Everaert-Desmedt'tan aktaran Tükel ve Öztokat, 2012: 136)

İkonografi ve ikonoloji konulu 2016-2020 yılları arasında yayınlanan eserlerin tamamı resim sanatı örnekleridir. Bu örnekler ya duvar resimleri olarak ya da tuval üzerine yapılmıştır. Bunlardan farklı olarak sadece bir tanesi Hüseyin Üreten'e ait (2013) *Manisa Müzesi'ndeki Marsyas Heykeli'nin İkonografik Çözümlemesi ve Apameia Üzerine Bir Araştırma* adlı makalesi heykel sanatı alanında yapılandır. Geriye kalan plastik sanatların diğer alt disiplinlerinde ikonografi ve ikonoloji bağlamında eser analizi yapılmamıştır.

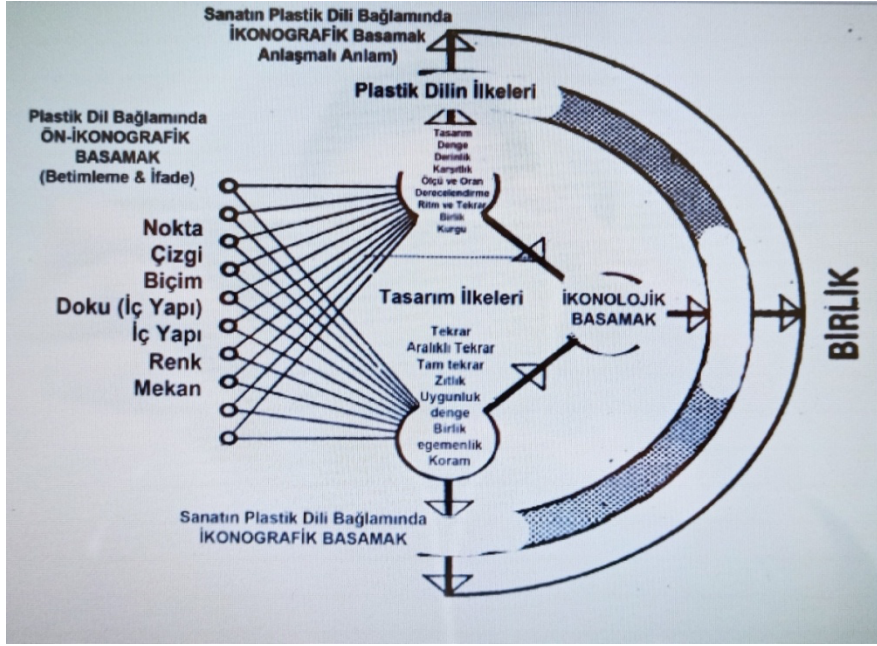
Bu çalışma ile maden sanatında plastik okur-yazarlığın oluşmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Sadece sanatın tüm alt disiplinlerinde değil tüm bilim dallarında da terminolojiye hâkim olmak alanında yetkinliğin göstergesidir. Tıp alanı bu duruma örnek verilecek olursa, hekimlerin kullandığı Latince terminoloji aslında onlara ait başka bir dildir. Sanat alanındaki bilimsel her türlü eylemde, yazılı veya sözlü anlatımda, sanatın dili olan plastik dil kullanımı önem arz etmektedir.

Sanat tarihçi Erwin Panofsky (1892-1968) tarafından geliştirilen ve üç basamaktan oluşan yöntem bu araştırmada kullanılacaktır. Ön ikonografi, ikonografi ve son olarak da ikonoloji başlıkları ile çalışılacaktır.

Salvador Dali, 1961 yılında ortaya koyduğu *Uzay Fili* adlı eserinde fil sembolizmi ile hakimiyeti, gücü ve aynı zamanda geleceği temsil etmektedir. Dali, filini hem çok uzun hem de görünmeyecek kadar ince bacaklar ile tasvir ederken aslında fillerin sırtında konumlanan ağırlığa vurgu yapmaktadır (Güzelkan, 2012).

Doğal Anlam (Ön İkonografi)

Bu kısımdaki incelemelerin amacı, nesnelere en yalın biçimleriyle tanımadır. Yani, sanat yapıtının biçim olarak algılanması, çizgi, renk ve hacim oluşumlarının belli nesnelere ya da olaylar olarak tanınmasıdır. Biçim çoğu zaman, dış biçim olan görünüşle karıştırılmıştır. Oysa genel anlamda objenin tümü söz konusudur. Bir çiçeğin biçimi örnek verilecek ise çiçeğin görünüşü, dış biçimi, iç anatomisi, yapısı yani bütünü anlatılmak istenmektedir. Salt biçimlerin benzetilmesi ile algılanması mümkün olur yani belli çizgi ve renk oluşumlarının ya da belli bir özgünlükte biçimlenmiş bronz veya taş kütlelerinin insan, hayvan, bitki, ev gereçleri vb. gibi doğal nesnelere benzetilmesiyle, bunların karşılıklı ilişkilerinin olay olarak tanımlanmasıyla, bir duruş ya da davranışın hüznü, bir iç mekânın evcil ve sakin havası gibi anlatımcı niteliklerin algılanması ile öğrenilir (Cömert, 2008: 15). Bu salt biçimler dünyası, sanatsal motifler dünyası olarak adlandırılabilir. Bu motiflerin bir dökümü ise, sanat yapıtının bir ön-ikonografik betimlenmesi olacaktır. Ön ikonografi sanatın öğeleri, ikonografi ise sanatın ilkeleri olarak düşünülebilir (Şema 1).

Şema 1. Birliğe Giden Yollar

Kaynak: (Karabulut, 2004: 376)

Anlatımsal olarak *Uzay Fili* aldış eserde dört bacak üstünde taşınan bir beden, yürüyen bir hayvan figürünü tasvir eden bir çalışma söz konusudur. Günlük yaşam pratiklerinden yola çıkarak, yani bazı benzetmeler ile analogi yaparak bu çalışmada bir fil gövdesi, yüzü, kuyruğu ve sırtında taşıdığı bir yükten söz edilebilir. Ayak ve bacaklar ise olağan dışı bir anlatım sergilemektedir. Ayaklar bir kuş veya kümes hayvanına ait iken bacaklar ise oldukça fazla ekleme sahip olduğundan örümcek bacağı veya leylek bacağı gibi tasvir edilmiştir (Görsel 1). Ortaya konan bu tasarımın anlatımsal olarak tasviri sadece bir paragraf ile sınırlı tutulmuştur. Tasarımın hikâyeleştirilmesi ve betimleme cümleleri araştırmayı plastik dilden uzaklaştırır. Diğer taraftan sanatsal üretimlerde konu, sanatçının üretkenliğine aracılık yapmaktan başka bir şey ifade etmemektedir (Yetkin, 1963: 10).

Görsel 1. Salvador Dali, Uzay Fili, 1961, Altın Döküm, 68 x 35,5 x 21 cm, Dali Theatre-Museum.

Kaynak: URL-1

Biçimlerin bir kısmı geometrik olarak ifade edilebildiği gibi daha büyük bir kısmı tamamen serbest bir görünümde (Güngör, 1983: 12). Dali tarafından ortaya konan bu eserde ise fil serbest yani dinamik bir formdur, piramidal kütle ise geometrik bir yapıda olduğundan statik yani durağan olarak nitelenebilir. Herhangi bir yüzeyin özelliklerini sanat alımlayıcısına aktaran, eserin hissedilebilir nitelikleri dokuyu oluşturur (Karabulut, 2020: 14). Nesnelere kendi özelliklerini belli eden bir dış yapı karakterine sahiptirler (Bigalı, 1984: 307). Dali, filin hortumunda düzenli taramalar yaparak, gövde ve diğer kısımlarında da düzensiz çizgilerle vücudundaki tüylü veya kırıksık yapıyı izleyiciye vermiştir. Bu tüylülük veya kırıksık hissi uyandıran çizgisellik aynı zamanda sanatın elemanlarından olan dokunun başarılı bir şekilde tasarımda uygulandığını göstermektedir. Çünkü doku, malzeme üzerinde pürüzlülük tesiri vermesi beklenen bir elemandır. Malzemenin kendi doğasında olan dokunun haricinde estetik tasarım kaygısı ile yapılan görsel yüzey değerlendirmeleri yapay dokuyu oluşturur. Dali'nin *Uzay Fili* adlı tasarımı yapay dokuya örnektir (Görsel 2).

Görsel 2. Doku ve Ritim

Kaynak: URL-1

Uzay Fili adlı eserde açık mekândan söz edilebilir. Bir fil doğada yeşillikler içinde veya arka planda mavi gökyüzü ile ele alınsa olağan bir anlatım meydana gelir ama Dali olağanüstü, gerçeküstü bir akımın temsilcisidir. Dali burada filin uzayda olduğunu seyirciye anımsatırcasına zemini siyah yaparak, uzayın karanlıklarına seyirciyi götürür.

Tasarım, plastik sanatların alt disiplini olan maden sanatına örnek teşkil etmektedir. Altın madeni ile ortaya konan bu eserde ortaya çıkan renk tabii olarak sarıdır. Altının sahip olduğu parlak sarı renk kendi doğasını yansıtmaktadır. Sarı zaten her zaman diğer renklerden daha parlak görülür. Bu durum güneş ışığının daha fazla sarı içermesi ve gözün sarıya karşı daha duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır (Demir, 1993: 29). Rengin gerçek değeri, en ışıklı hali olduğundan tasarımdaki sarının gerçek değeri filin başının üst kısımlarında görülmektedir. Miktar kontrastı dikkate alınacak olursa sarının dolayısıyla sıcak rengin egemen olduğu bir tasarım ortaya konmuştur. Tasarımda yeşil ve kırmızı renkli taşlar damla formunda şekillendirilip kullanılmıştır. Filin üstündeki piramidal kütle saydam bir mavi renge sahiptir. Bu kütle fil ile temas ettiği noktada bir yansıma meydana gelmiştir. Sarı ile mavi renklerin karışımı ile oluşan yeşil renk burada etkisini göstermiş ve açık bir değere sahip yeşil ortaya çıkmıştır (Görsel 3). Bu tasarımdaki objelerin tüm parçaları ışık aldığından yani karanlıkta kalan bir parçası olmadığından valörün kontrast etki yarattığından söz edilemez.

Görsel 3. Yansımaya Oluşan Yeşil Tonlar

Kaynak: URL-1

Anlaşılabilir Anlam (İkonografi)

İkonografi bir kaynak bilgisidir. Herhangi bir konuda ve hatta hayatın her alanında buna ihtiyaç duyulabilir (Demir, 2020: 109). Sanatın elemanlarının bir araya getirilmesinde gözetilecek bir takım sağlam ve evrensel denilebilecek kurallar vardır. İmge tasarımcılarının (sanatçıların) çoğunda denge, ritim, hâkimiyet, ahenk vb. kavramlar bir yaratıcı içgüdünün ürünüdür. Okulda öğrenme değildir. *Uzay Fili* adlı tasarıma denge ilkesi ile yaklaşmak gerekirse, bu objenin kendi ayakları üstünde durup duramaması konusu net değildir. Tasarımın ilkelerinden yola çıkıldığında, bu tasarımdan denge hissi vermesi beklenir. “Denge hayatın bir ilkesidir. Bir sanat eseri de dengeli olmalıdır. Görsel dengesizlik rahatsızlık uyandırır. Sanat eserinde denge, alt-üst, aşağı-yukarı, eşitlik olarak düşünülebilir.” (Boydak, 2004: 21). Dali'nin çalışmasında her bir modülün yani birimin tartılması ile elde edeceğimiz veriler doğrultusunda gövde ve piramit ağır basarak tasarımın ağırlık merkezini kendi tarafına kaydırmaktadır. Tasarım yatay bir çizgi ile ortadan ikiye bölündüğünde üst kısım daha büyük ve fazla sayıda parçadan oluşmaktadır, alt kısımda ise daha ince ve zayıf bir anlatım vardır. Böyle bir kurgu, tasarımdaki ahengi bozmaktadır. Bir tasarım incelendiğinde dengesizlik hissi veriyorsa, ya dengesizliği oluşturan kısımların ölçüsü, aralığı, yönü, dokusu, değeri, rengi, yeri gereği kadar değiştirilmeli ya da öteki boşluklara dengeyi sağlayıcı yeni biçimler eklenmelidir (Güngör, 1983: 96). Bu tasarımda görsel anlatım bağlamında bir denge olmadığı gibi mantıksal denge de söz konusu değildir. En ağır hayvanlardan biri olan fil, en hafif hayvanların sahip olduğu bacaklara sahiptir. Ortaya konan eser hangi eksenle katlanırsa katlansın, noktalar birbiriyle çakışmayacağından asimetrik (bakışsız) bir denge söz konusudur. Çünkü simetride (bakışlı) bölünmenin ikizliği aranır. Asimetrik dengenin doğası gereği, daha dikkat çekici ve daha etkili sonuçlar elde edilir. Dali bu tasarımı ile asimetriden faydalanarak, sanat alımlayıcısında bir ürperti oluşturmuştur.

Sanatta uygunluk sadece tasarımın fiziksel yapısı bağlamında değil diğer bazı yönleriyle de

açıklanabilir. Fiziksel uygunlukla beraber biçim uygunluğu, hizmet uygunluğu ve üslup uygunluğu ile de eserlere yaklaşım mümkündür. Tasarım bu kavramlar ile analiz edildiğinde fiziksel olarak doku uygunluğu vardır ama ölçü uygunluğu yoktur. Çağrışım yoluyla kolayca akla getirilen veya birbirleriyle uyuşan cisimler biçim uygunluğunu oluşturur. Bu tasarımın takı sanatından bir örnek olduğu varsayılırsa bunun bir kolye ucu veya broş olma ihtimali gündeme gelir. Böyle bir tahmine yol açtığından biçim uygunluğundan söz edilebilir. Aralarında kullanılış amacı bakımından ilgi bulunan eşyalar yan yana geldiklerinde yadırganmazlar. Bu da hizmet uygunluğuna işaret eder. Kullanılabilir olmayan bu tasarım ile diğer tasarımlar kıyaslanınca hizmet uygunluğu daha en başından söz konusu olmayacaktır. Son olarak üslup uygunluğunda ise sanatçının sanat anlayışı ile sanat eseri arasındaki ilişkiye bakılabilir. Burada sürrealist Salvador Dali ve onun sanat anlayışına hatta dünya görüşüne paralel olarak, olağan dışı bir tasarım ortaya konmuştur. Sanatçı böyle bir oran-orantı kurmacası ile zaten kendi sanat anlayışını sergilemektedir. Sanatçı ile sanat eserinin üslup bakımından uygunluk oluşturduğu kesindir.

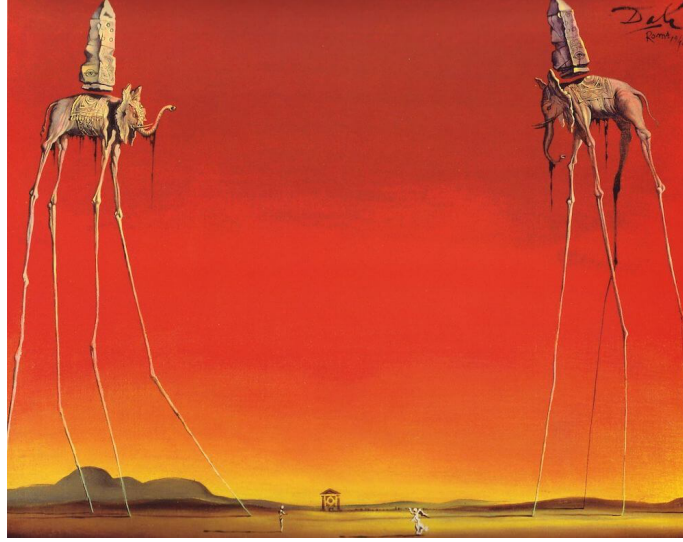
Tasarımda zıtlık kavramı sanat alımlayıcısının beklenmedik bir etki ile karşılaşır ürpermesi veya içsel olarak uyarılmasıdır. Bu duyguları uyandıran durum düzensizlik ve uyuşmazlık olgularının varlığında belirir. Böylece ilginin toplandığı noktada tasarımda zıtlık olup olmadığı tartışılır. Araştırmaya konu olan bu tasarımda da gövde ile bacaklar arasındaki orantısızlık, zıtlık olarak tanımlanabilir. Sanatçı burada zıtlık yolu ile birliğe gitmiştir. Aynı zamanda plastik sanatların temeli birliktir. Piramidal kütlelerin içindeki parçalarda da biçimsel olarak bir zıtlık vardır. Üstteki büyük parça ters damla formu iken alttaki üç parça damla formundadır. Yani büyük parça alt kısmına doğru sivrileşirken, diğer üç parça ise bunun tam tersi bir formdadır (Görsel 3).

Hem altın madenin sahip olduğu parlaklık, hem piramidin sahip olduğu çoklu yüzey, hem arka plan olarak siyahın kullanımı, hem de doğru ışıklandırma ile tasarımın sahip olduğu derinlik ve hacim izleyiciye kolaylıkla verilmektedir. Ortaya konan bu eser bir şekil değil biçimi temsil eder. Çünkü plastik sanatlarda biçim derinlik ile doğrudan ilişkilidir ("Biçim", 1975). Gövde ile bacaklar arasındaki ilişki tasarımda karşıtlık ve ölçülerde tutarsızlık oluşturmaktadır.

Bir sanat yapıtında görsel tempo üretmek amacıyla tekrarlanan öğelerin dikkatli düzenlenmesi ile ritim elde edilir. Tekrar eden öğeler sanat alımlayıcısının gözleriyle yapıt üzerinde kolayca dolaşmasını, gezmesini sağlar (Boydaş, 2004: 25). Bir modülün aynen veya küçük farklılıklar ile birden fazla kullanılması tekrarı veya değişken tekrarı meydana getirir. Filin üzerinde kullanılan damla formu kırmızı ve yeşil taşlar art arda dizilmişlerdir. Dizilimi oluşturan taşlar farklı boyutlarda olduğundan değişken tekrar meydana gelmiştir. Bu tekrarlar da esere bir ritim katmıştır (Görsel 2).

İki uç arasındaki farklılık hangi bakımdan olursa olsun, daima uçlar arasında yer alan biçimler, bu farklılığı azaltacak tarzda ve diziye bozmayacak şekilde, muntazam kademeler halinde olmalı ve geçiş sağlanmalıdır. Bu bağlamda tasarım koramsal olarak sert bir görünüme sahiptir. Yani gövde ve bacak kurgularında zıt uçların birbirine uygun kademeler ile bağlandığını söylemek zordur. Tasarımı koram kavramına uygun bir şekilde sokmak için iki uç arasındaki farkı azar azar kapatarak yumuşak bir geçiş sağlanabilir. Koramın olduğu yerde aslında bir egemenlik de vardır. Koramda bir uç diğer uca egemendir yani araştırmaya konu olan tasarımdaki gövde kısmı diğer birimlere egemen bir yapıdadır. Çünkü üstünlük kuran bölge burasıdır.

Dali'nin *Uzay Fili* tasarımı, kendisinin daha önceki çalışmalarıyla karşılaştırılırsa sanatsal objelerin hep kendini tekrar ettiği görülür. Burada kullanılan fil ve saat Dali'nin önceki çalışmalarında defalarca kullanılan fil ve saattir. *Belleğin Azmi* ve *Filler* adlı tabloları bu tekrarları gösteren çalışmalar arasında sayılabilir (Görsel 4-5).

Görsel 4. Salvador Dali, Filler, 1948, Yağlı Boya, 49 cm x 60 cm, Dali Museum, Spain

Kaynak: URL-2

Görsel 5. Salvador Dali, Eriyen Saatler, 1931, Yağlı Boya, 24cm x 33cm, Museum of Modern Art.

Kaynak: URL-3

Tasarımda kullanılan her bir parçanın neyi ifade ettiği gündelik hayattaki bilgiler ile açıklanamıyorsa sözlü ve yazılı kaynaklara başvurulur ve bu da ikonografi olarak adlandırılır (Tükel ve Yüzgüller, 2018). Dali'nin araştırmaya konu olan tasarımını kendinden önceki bir sanatçının eserinden ilham alarak veya etkilenecek ortaya koyduğu da söylenebilir. Uzun filin adlı çalışmada filin sırtında taşıdığı bir obelisk (dikilitaş) olabilir. Çünkü İtalyan heykeltıraş sanatçısı Gian Lorenzo Bernini'nin eserindeki filin sırtında konumlanan piramidal kütle, farklı semboller içeren bir obeliskdir. İtalyan heykeltıraş sanatçısı Gian Lorenzo Bernini tarafından 17.yüzyılda yapılmış Barok sanatını temsil eden eser Roma'dadır (Görsel 6).

Görsel 6. Fil ve Dikilitaş, Gian Lorenzo Bernini, 1667, Mermer/Yontma, Roma.

Kaynak: URL-4

Uzay Fili adlı tasarım, Geleneksel Türk Süsleme Sanatları içinde bir yere konumlandırılmak istenirse figüratif süsleme ana başlığı altında yer alan fantastik hayvan üslubuna uygun bir çalışmadan söz edilebilir. Buna örnek olarak Konya'daki Alaeddin Sarayı'nda bulunan insan başlı fakat kanatlı bir hayali yaratık ve yine insan başlı aslan gövdeli figür verilebilir (Yılmaz, 1999: 434) (Görsel 7). Konuya bir başka boyuttan yaklaşmak gerekirse, Türk Dünyası için oldukça önemli olan Orhun yazıtlarındaki taş bloklara işlenen yazmalardan biri, bir kaplumbağa tarafından taşınmaktadır. Bu misal Türk Sanatı'na örnek teşkil eden bir çalışma olarak farklı bir kulvarda yer almasına karşın, bir hayvanın üzerine konumlandırılması adına dikkat çekicidir (Görsel 8).

Görsel 7. Konya Alaeddin Sarayı'ndan Fantastik Hayvan Üslupları

Kaynak: (Eren, 2006: 74, 83)

Görsel 8. Orhun Yazıtları, Kül Tikin Anıtı

Kaynak: URL-5

İkonolojik Yorumlamalar

Bir sanat eserini incelemede son basamak olan ikonoloji aynı zamanda Panofski (1995: 13) tarafından en üst aşama olarak değerlendirilir. Cömert (2008: 18) ise bu aşamaya gelene kadar yapılan işlemlerin birer çözümleme olduğunu, ikonolojinin ise bir birleştirme yöntemi olduğunu söylemektedir. İkonoloji pek çok kaynaktan elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi ile erişilen kültürel bir okumadır (Üreten, 2013: 490). Bu kültürel okumanın içine dahil edilebilecek birçok alt başlık vardır. Bunlardan bazıları; sanat eserinin ortaya koyulduğu dönemin özellikleri, dini hâkimiyet, inanç sistemleri, sanat felsefesi, sanat akımları ve üslubu, ekonomik ve sosyal hayat, sanatçı hakkında bilgiler, malzeme ve teknik ile eseri analiz eden kişinin entelektüel birikimine bağlı olarak kişisel yorumları sayılabilir.

Dekoratif uzamlar iki boyutlu, plastik uzamlar üç boyutlu bir görünüme sahiptir. Geleneksel sanatlardaki dekoratif uzamdan farklı olarak *Uzay Fili* adlı çalışma üç boyutlu olduğunu kolayca hissettirmektedir.

Dali, *Uzay Fili* adlı çalışmasında fantastik bir anlatım sergilemiş, sanatta manipülasyon yapmıştır. Yüzlerce kiloluk bir fil için böyle ince ve uzun bacak tasarımı absürt bir anlatıma neden olmuştur. Hatta bazı kaynaklarda akıl hastalarının sahip olduğu ilkel veya akıldışı üretkenlik sürrealizm ile ilişkilendirilir (Eroğlu, 1997: 81). Bu görüşün aksini savunanlar ise sürrealizmin aynen realizmde olduğu gibi ders verir nitelikte olduğunu söylemektedir (Alamdari, 45: 2012). İlk görüşün biçim ikinci

görüşün öz olarak düşünülmesi ile belki de her iki yaklaşımın da haklı olacağı bir sonuç ortaya çıkabilir.

Ortaya konan eserde renk olgusu ön planda olmadığından, plastik form piktüral formdan daha güçlü olarak kendini gösterir. Yani eserdeki hacimsellik fırça darbeleri ile sağlanmamıştır. Bu durum Floransa Okulu ile benzerlik taşır. Floransa kökenli sanat anlayışında biçimci yaklaşım ve figürün gerçeğe en yakın hali ile temsili ön plana çıkmıştır (Şentürk, 2012: 28). Floransa okulunun temsilcilerinden Giotto'nun kendine ait özgünlüğü, onun, figürleri gerçeğe yaklaştırma çabalarının sonucudur. Aynı okuldan gelen Masaccio'nun figürlerindeki hacimsellik devrim niteliğindedir (Labno, 2008: 14-17). Kromatik kurgular ile de kütle ve hacim elde edilebilir fakat heykelvari bir görünüm için plastik form kullanımı daha doğru olacaktır. Sanatta gerilim noktaları dikey ve yatay kontrastlar ile sağlanır. Bu tasarımda dikey doğrultuda bir gerilim oluşturulmuştur.

Pragmatik tasarımlarda biçim, fonksiyonun direkt yanıtı olarak değerlendirilir. Bu tasarımda kullanılabilirlik söz konusu olmadığından pragmatik bir tasarım olmadığı sonucuna varılabilir. Aynı doğrultuda tasarım tipolojik açıdan, bilinen, kalıplaşmış takı formlarından da çok uzakta olup ergonomik değildir. Ne broş ve kolye ucu ne de bir başka, bedende taşınabilecek yapıda değildir. Yani takı sanatı özelinde düşünüldüğünde alışılmış ürünlerin ölçüleri tekrarlanmamıştır. Sürrealizmde içerikten çok biçime önem verilir. Tasarımlarda kullanılan her bir parçanın neyi temsil ettiği sanatçılar tarafından genelde açıklanmamıştır. Önceden örnek verilen Orhun yazıtlarında (Kül Tikin Anıtı'nda) kaplumbağa imgesi, kaplumbağanın sert kabuklara sahip olmasından dolayı devletin sarsılmazlığını, sertliğini ve gücünü yansıttığı için tercih sebebi olmuştur. Aynı zamanda kaplumbağa uzun ömürlü olduğundan devletin köklü bir geçmişten gelip bu şekilde devam edeceğine vurgu vardır (Çoban, 2012: 93). Ayrıca Türk mitolojisinde dünyanın üzerine oturduğu hayvanlar arasında kaplumbağa da bulunmaktadır (URL-6). Fil için bir değerlendirme yapmak gerekirse mitolojide filin ne ifade ettiğine bakılabilir. Hint mitolojisi bir kenara bırakılırsa fil içerikli mitler yok denecek kadar azdır. Yunan mitolojisinde tanrı Hindistan gezisinden dönüşte filleri de beraberinde getirmiştir. Şarap tanrısı olan Dionysos'u fil üzerinde gösteren tasvirler sanat tarihinde görülmektedir (Yüzgüller, 2017: 363). Floransalı ressam Rosso Fiorentino tarafından yapılmış olan, La Galerie François'te bulunan tasvirdeki fil, krallığın gücünü ve bilgeliğini ifade eder (URL-7) (Görsel 9).

Görsel 9. Rosso Fiorentino, L'Eléphant Royal, 1533-1539, Fresk, 2.78 x 1,67 m, Fontainebleau, Fransa

Kaynak: URL-7

Uzay Fili adlı tasarımın sanatçısı Salvador Dali'nin yaşadığı dönemde sanat anlayışı, şair Andre Breton liderliğinde oluşturulan sürrealizmdir. 1924 yılında Sürrealizm Manifestosu yayımlanmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki süreçte en çarpıcı sanat akımı olmuştur. Magritte ve Dali irrasyonellik ile rasyonelliği sentezleyerek süper gerçekçi eserler meydana getirmişlerdir (Artut, 2019: 297). Sürrealizm ile beraber yine 20.yüzyılın ilk yarısına hâkim olan sanat anlayışları Minimalizm, Pop Art, Kavramsal Sanat, Avangard Sanat, Fütürizm, Dadaizm ve Kübizm'dir (Kemirtlek, 2019: 4).

Tasarımın malzeme ve teknik özelliklerini ortaya koyabilmek için maden sanatı hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir. Kullanılan madenin rengi ve parlaklığı altın olduğunu, hatta sarının koyuluk derecesinin artmasıyla altının saflık derecesi de artacağından bu tasarım, saflık değeri yüksek bir altından oluşturulmuştur. Teknik olarak ise kalıbı önceden alınmış bir objeden söz edilebilir. Altın eriyik kalıba dökülmüş, taşlar (yakut ve zümrüt) ise sonradan tasarıma eklenmiştir. Filin sırtında taşıdığı yük ise bir süs taşının şekillendirilmesi (akuamarin) ile yapılmıştır.

Saflık derecesi yüksek bir altın ile ortaya konan bu eserin tabii olarak çok yüksek maliyetli olacağı düşünülebilir. Bu konuda zaten Dali kullandığı malzemenin maddi değerini ikinci plana itip sanatsal değerini birinci planda tutan bir sanat anlayışına sahiptir (Duru, 2019: 56). Dali hedefinin, Rönesans'ta olduğu gibi, tasarımı, maddi değerini önüne geçirmek olduğunu söylemektedir (Türe, 2011:161).

SONUÇ

Üslup bazen imzadan daha ayırt edicidir. Ortaya konan bu tasarımdan, sanatçının sanat anlayışı kolaylıkla anlaşılabilir. Pek çok kaynakta ve hatta İspanya'daki Dali Müzesi'nde bile (URL-8) *Uzay Fili* tasarımı takı veya mücevher kategorisinde değerlendirilip, heykel sanatının bir örneği olduğu belirtilmemiştir. Ö. Yağmur'a³ göre "malzemesi, tekniği ve boyutu fark etmeksizin kaidesi beden olan her obje takı olarak değerlendirilebilir ve Dali'nin tüm takıları giyilebilir. *Uzay Fili*, heykel sanatına bir örnektir." (Kişisel İletişim, Temmuz 2021). Dali'nin işlevsellikten uzak olan bu tasarımında salt estetik kaygıların ön planda olduğu görülmektedir. Tasarımda mantıksal olarak dengenin olmaması, tasarımda mantığın aranması sorunsalını gündeme getirir. İslam sanatlarında sanat eserinin doğrudan işlevsel yani yararlı olma ölçüsünde makbul olması söz konusu iken batı sanatında bu olgunun tam tersi olarak dekoratif üretimler görülmektedir. Araştırmaya konu edinilen batı sanatından bir örnek ve bunun da ötesinde sürrealist akımın öncüsü tarafından tasarlanan bir örnektir. Dolayısıyla tasarımda mantık arayışı zaten doğru olmayacaktır. Göz ve beyin, tasarımdaki zıtlıkları fark edince uyarılır ve harekete geçer, ancak zıtlıkların dengelenmesi ile rahatlar. Görsel anlatımda elemanların dengeli bütünlüğü çeşitli ortak ilişkilerle sağlanabilir.

Tasarımı meydana getiren elemanların bağımsız özellikleri ayrı ayrı önemlidir fakat bir kurgu oluşturma işleminde kendi aralarında olan ilişkileri de önemlidir. Bütün plastik öğeleri hem bağımsız hem de bütünlük anlamında görmek gerekir. N. Karabulut (2020: 10) şöyle demiştir:

Sanat eserinin birliği; kurgu ya da tasarımın, sanat öğelerinin ilkelere bağlı kalarak düzenlenmesi, onlara bir düzen ve anlam vermenin sonucu olarak ortaya çıkar. Bir yapının bütünlüğüne bakıldığında, parçanın nasıl oluşturulduğu ve bütünlükle ilişkisi çözümlenmeye çalışılır. Sanatçının yapmış olduğu belirli tercihler ve bu tercihlerin sanat eserini oluşturmak için nasıl etkileşimde bulunduğu incelenir.

Dali'nin *Uzay Fili* adlı çalışmasında parçalardan bütüne doğru yorumlama yapılırken, bütünlüğü bozan hatta başka bir tasarımdan sökülüp bu tasarıma eklenmiş hissi uyandıran, devşirme (spoli) veya eklektik bir birlikten söz etmek doğru olur.

Sürrealizm ile aynı dönemde daha farklı sanat akımları da oluşturulmuştur. Tüm bu arayışların 20.yüzyılın ilk yarısından itibaren hız kazanması o döneme denk gelen savaşların getirdiği ekonomik bunalımlar ve ani değişimlere geleneksel sanatlardaki teoriler ve kavramların karşılık verememesi neden olmuş olabilir.

Sanatın plastik dili ile eserlerin çözümlenmesi yapılırken kullanılan üç basamak (ön ikonografi,

³ Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Anasanat Dalı öğretim üyelerinden değerli hocam Doç. Dr. Önder Yağmur'a katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

ikonografi ve ikonoloji) Panofski tarafından ortaya konmuş ve bir metodoloji olarak nitelenebilecek yapıdadır. Bu kavramların tanımlamalarında hep dinsel temaların mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Hatta M. Sözen ve U. Tanyeli bunu daha da öteye taşıyarak “dinsel sahneleri olmayan sanatlarda ikonografiden söz edilemez” demektedir (“İkonografi”, 2007). Bunun dikkate alınmasından olsa gerek günümüze kadar bu alanda yayınlanan tüm eserler hep bir dinsel temaya dayanmaktadır. Plastik sanatların tüm alt disiplinlerinde eserler çözümlenirken sanatın plastik dili kullanılmalıdır. Bu dil sadece dinsel temalı resim veya heykel çalışmaları ile sınırlandırılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Alamdari, S.F. (2012). *Resim ve Mekân: Salvador Dali Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Artut, K. (2019). Modernizm ve Sanat. H. T. Ünal (Ed.), *Güzel Sanatlar* (s. 295-317). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Biçim. (1975). Turani, A. *Sanat Terimleri Sözlüğü* (s. 23). Ankara: Toplum Yayıncılık.
- Bigalı, Ş. (1984). *Resim Sanatı*, (2. Baskı). Ankara: Şafak Yayıncılık.
- Boydş, N. (2004). *Eleştiriye Giriş ve Resim Eleştirileri*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Cömert, B. (2008). *Mitoloji ve İkonografi*. (2. Baskı). Ankara: De Ki Basım.
- Çoban, G. (2012). *Dışavurumculukta Estetik Değerler ve Orhun Anıtları'nın Resimlerimde Kullanımı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Demir, A. (1993). *Temel Plastik Sanatlar Eğitimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Demir, N.S. (2020). Panofsky Ölçeğinde Karşılaştırmalı Âdem ve Hava İkonografisi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(21), 107-126.
- Duru, O. (2019). *Çağdaş Takı Tasarımında Alternatif Malzeme Kullanımı ve Tasarım Sürecine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Emre, G. (2016). *Resim Sanatı Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Eren, H.H.B. (2006). Anadolu Selçuklu Seramiklerinde Figürlerin Dili ve Resim Eğitimi Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Ertuğrul, Z. ve Küçükhasköylü, N. (2019). 19.- 21. Yüzyıl Sanat Akımları. C. Parla (Ed.), *Sanat Tarihi* (s. 215-237). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Eroğlu, Ö. (1997). *Resim Sanatı*. Bursa: F. Özhan Yayıncılık.
- Güngör, H. (1983). *Temel Tasar*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Güzelkan, O. (2012). Bir Sürrealist Sergisi: Salvador Dali! ozanguzelkan.wordpress.com/2012/03/11/bir-surrealist-sergisi-salvador-dali/ Erişim Tarihi: 26 Haziran 2021.
- İkonografi. (2007). Sözen, M. ve Tanyeli U. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (s. 112). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karabulut, N. (2004). *Sanat Eğitiminde Öğretim Alanları ve Bir Alt Disiplin Olarak Sanat Eleştirisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karabulut, N. (2020). *Sanatın Plastik Dili Bağlamında Analitik Kurgular*. Erzurum: Ertual Akademi.

Kemirtlek, F.B. (2019). Sanat. H. T. Ünal (Ed.), *Güzel Sanatlar* (s. 3-16). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Labno, J. (2008). *Rönesans*. (Çev. E. Dastarlı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Panofsky, E. (1995). *İkonografi ve İkonoloji: Rönesans Sanatının İncelemesine Giriş*. (Çev. E. Akyürek). İstanbul: Alfa (Orijinal eser 1939 tarihlidir).

Şentürk, V. L. (2012). *Analitik Resim Çözümlenmeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tükel, U. ve Öztokat, N. (2012). Gelenekten Günümüze Gösterge: Balkan Naci İsimyeli'nin Suret Dizisine Göstergebilimsel Bir Bakış. A. F. Parsa ve V. D. Günay (Ed.), *Görsel Göstergebilim ve İmgenin Anlamlandırılması*, (s. 133-152). Es Yayınevi.

Tükel, U. ve Yüzgüller, S. (2018). *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*. İstanbul: Hayalperest Yayıncılık.

Türe, A. (2011). *Dünya Kuyumculuk Tarihi-II Orta Çağdan Günümüze Batı Dünyasının Takıları*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası.

Üreten, H. (2013). Manisa Müzesi'ndeki Marsyas Heykeli'nin İkonografik Çözümlemesi ve Apameia Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of History*, 5(2), 489-506.

Yağmur, Ö. (2007). *Modern Sanatın Takı Sanatına Yansımaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yetkin, S. K. (1963) Türk Resim Sanatının Menşei Hakkında. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/737/9401.pdf> Erişim Tarihi: 19.05.2021.

Yılmaz, M. (1999). *Anadolu Selçuklu Saray ve Köşklerinde Kullanılan Figürlü Çinilerin Resim Sanatı Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yüzgüller, S. (2017). *Sanat Tarihi ve Mitoloji*. İstanbul: AUZEF.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1 <http://art-dali.com/image/artworks/982%20Space%20Elephant%201948.jpg> (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

URL-2 <https://dalipaintings.com/images/paintings/the-elephants-large.jpg> (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

URL-3 <https://deviantart.com/tesparg/art/Persistence-of-Memory-286654616> (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

URL-4 <https://resimbiterken.wordpress.com/2014/08/16/salvador-dalinin-the-elephants-eseri/#more-7049> (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

URL-5 <http://gateofturkey.com/service/API/Data/GetHeaderImage/3947/Bugut-Yaz%C4%B1t%C4%B1.jpg> (Erişim Tarihi: 12.01.2021)

URL-6 <https://www.altayli.net/gokturk-sanati.html> (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

URL-7 http://expositions.bnf.fr/francoisIer/grand/fra_406.htm (Erişim Tarihi: 12.01.2021)

URL-8 <https://www.salvador-dali.org/en/museums/dali-jewels/collection/43/the-space-elephant> (Erişim Tarihi: 07.08.2021)